

Ю. І. МАЛИК

викладач

Національний університет харчових технологій, м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розглянуто психологічну складову професійної діяльності викладача іноземної мови у вищому навчальному закладі в контексті дослідження його комунікативної культури, її впливу на вивчення студентами іноземної мови, а також формування їх загальнолюдської культури. Визначено, які соціально-психологічні особливості учасників комунікативного процесу впливають на ефективність та успішність навчання у вищому навчальному закладі. Проаналізовано, як вивчення іноземної мови у вищому навчальному закладі сприяє формуванню майбутніх конкурентоспроможних фахівців у різних галузях.

Ключові слова: професійна діяльність викладача вищого навчального закладу, комунікативна культура, викладач іноземної мови, комунікація викладача і студентів.

Зміни, які відбуваються в усіх сферах суспільного життя, в тому числі реформування системи освіти, зумовили підвищення вимог до професійної кваліфікації та майстерності сучасного викладача вищої школи. Свідченням високої кваліфікації викладачів, які відповідають вимогам сьогодення, повинні стати не тільки досконале знання предмета, професійна майстерність, загальна ерудованість, а й високий рівень педагогічної, психологічної та комунікативної культури. Сьогодні в розвинутих державах високо цінують такі людські якості, як комунікабельність, професійна комунікативна компетентність, високий рівень комунікативної культури, володіння якими є запорукою успішності фахівця будь-якої галузі.

Комунікативна культура викладача відіграє важливу роль у його професійній діяльності, оскільки навчання у вищому навчальному закладі є соціально-конструктивним комунікативним процесом. Центральне місце в ньому займає спілкування. А ефективність педагогічного спілкування залежить від рівня комунікативної культури викладача, яку, насамперед, визначають його особистісні якості, соціокультурні та ціннісні орієнтири, а також мотиви його діяльності.

Викладене свідчить, що проблема психологічного аспекту комунікативної культури викладачів вищих навчальних закладів, зокрема її вплив на вивчення студентами іноземної мови, а також формування їх загальнолюдської культури, не була предметом окремого комплексного дослідження і є дуже актуальною.

Дослідження окремих публікацій українських дослідників переконливо свідчать, що помітно зростає науковий інтерес до комунікативних аспектів у галузі педагогічної науки. Загальним питанням комунікативної

культури педагогічних працівників присвятили свої праці такі науковці, як Н. Бутенко, Н. Волкова, О. Дубовська, А. Капська, Л. Карамушка, В. Коломієць та ін. Комунікативну культуру викладача іноземної мови у вищих навчальних закладах досліджували Н. Бабич, Ф. Бацевич, Б. Головіна, Е. Зарецька, Е. Кульчицька, Л. Островська та ін. Теоретико-методологічні засади педагогічного спілкування розробляли такі вчені, як І. Бех, Т. Піроженко, О. Раєвський, І. Синиця, Г. Чайка, П. Чамата, Т. Чмут та ін. Спілкування як основний і найважливіший вид професійної педагогічної діяльності досліджували В. Кан-Калік, Н. Кузьміна, А. Мудрик, А. Щербакова та ін. Проблемам психологічної складової педагогічної діяльності присвячено праці Ш. Амонашвілі, О. Мороз, О. Щербакова, В. Юрченко та ін.

Мета статті – дослідити психологічну складову професійної діяльності викладача іноземної мови у вищому навчальному закладі в контексті вивчення його комунікативної культури.

Одним із важливих факторів європейської інтеграції України є володіння молодими фахівцями хоча б однією мовою міжнародного спілкування. За словами Міністра освіти і науки України Л. Гриневич, відповідно до загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, знання іноземної мови належить до списку ключових компетенцій, які повинен отримати кожен представник суспільства протягом життя [12].

Сьогодення ставить перед українською молоддю принципово нові вимоги, які ґрунтуються на тих змінах, які переживає Україна і світ загалом. Хоча поняття успішності як соціально-культурного феномена сучасного суспільства абсолютно неоднозначне і значною мірою суб'єктивне. Бути успішним для сучасної молодої людини стає модним. Також можна без перебільшення стверджувати, що це поняття досить динамічне. Безсумнівно, одним із факторів, що впливає на успішність людини в різних сферах життя, є її освіченість. Більшість успішних людей розглядають освіту як одну з найважливіших сфер людської діяльності. Реформування в освітній галузі, на думку О. Подольської, передбачає зміну ролі вищої освіти в сучасному суспільстві, але супроводжується двома протилежними тенденціями: з одного боку, зростає цінність освіти серед різних категорій населення, а з іншого – спостерігається зниження її якості [10, с. 7].

Чи не найважливішою складовою успішної сучасної людини є рівень її освіченості, який визначається також ступенем знання іноземної мови. Останнім часом роботодавці до найнеобхідніших умов при прийнятті на роботу зараховують питання щодо рівня комп'ютерної грамотності та знання іноземних мов.

Вивчення іноземної мови у вищому навчальному закладі сприяє формуванню майбутніх конкурентоспроможних фахівців у різних галузях. І викладач, на нашу думку, відіграє найважливішу роль у вивченні студентом іноземної мови. Забезпечуючи результативність процесу навчання, викладач не тільки ділиться зі студентами знаннями, якими сам володіє, а й впливає на формування ціннісно-орієнтованого ставлення студентів до

оволодіння іноземною мовою. У зв'язку з цим завданням викладача іноземної мови також стає привчання студентів до опрацювання довідкової, фахової та художньої літератури, написаної іноземною мовою, а також до реалізації своїх комунікативних намірів.

Одним із важливих факторів успішності навчального процесу у вищому навчальному закладі можна вважати налагодження комунікації між викладачем та студентами, яка сприятиме результативності процесу вивчення іноземної мови. Налагодження взаємин “викладач – студент”, насамперед, відбувається при безпосередньому спілкуванні, через яке здійснюється вплив особистості викладача на особистість студента. Беручи до уваги те, що сьогодні, у час стрімкого розвитку телекомунікаційних технологій, студент може отримати знання з різноманітних інформаційних джерел, викладач меншою мірою здійснює функцію передачі нових знань, а все більше впливає на студента через свої особистісні ціннісні орієнтири. При цьому викладач повинен враховувати особливості його віку, емоційно-психологічного стану, духовного й інтелектуального розвитку, а також загального рівня культури і сформованості взаємин різного виду. Саме тому педагогічна майстерність викладача повинна виявлятися у такому впливі, що сприятиме розвитку особистості студента, оволодінню необхідними для становлення майбутнього фахівця знаннями й уміннями. У зв'язку з цим застосування комунікативних знань, умінь і навичок викладачем набувають ролі професійно вагомих. І в цьому сенсі рівень комунікативної культури викладача визначає ефективність професійно-педагогічного спілкування зі студентами. Потрібно зазначити, що педагогічний вплив повинен здійснюватися з урахуванням індивідуально-особистісних особливостей студентів, тому рівень комунікативної культури не може бути високим без ґрунтовних знань у галузі психології. Особливості комунікативних зв'язків, які виникають упродовж спільної діяльності викладача і студента, неможливо проаналізувати без системи психологічних знань. Оскільки “психологічні знання, навички та вміння повинні забезпечити викладача вищої школи чіткими уявленнями про закономірності функціонування психіки студента й особливості їх вияву в різних, у тому числі педагогічних, умовах”, а також “не менш глибокі та всебічні знання потрібні педагогу в галузі психології колективу, спілкування, виховання і навчання, професійної діяльності” [1, с. 68].

Ефективне здійснення своєї професійної діяльності вимагає від викладача вищої школи високого рівня його психолого-педагогічної підготовки. Знання психологічних основ викладання іноземної мови, закономірностей вікових та індивідуальних особливостей сприймання студентами змісту навчального матеріалу, розуміння власного психічного стану і психічного стану студентів, умінь переконувати у важливості вивчення іноземної мови, а також умінь створювати сприятливий для навчання психологічний комфорт – усе це лежить в основі психологічної складової комунікативної культури викладача іноземної мови у вищому навчальному закладі.

Компетентний у психологічному плані викладач іноземної мови повинен, враховуючи індивідуально-особистісні особливості студента, створити умови для посилення внутрішньої мотивації до вивчення іноземної мови. У зв'язку з цим однією з багатьох цілей викладача іноземної мови є допомога студентам у формуванні стратегії подолання психологічних бар'єрів під час вивчення іноземної мови, а також її застосування.

Особливості студентського віку характеризуються спрямуванням у майбутнє. В цей період відбувається початок становлення особистості молоді людини у професійному сенсі, яка ставить перед собою питання щодо майбутньої професійної діяльності. Окреслюється коло інтересів і визначається обсяг необхідних знань для досягнення поставлених цілей. Вважається, що студентський вік є найсприятливішим для навчання та професійної підготовки. У цей час у студентів відбувається формування спеціальних здібностей та навичок, пов'язаних з майбутньою професіоналізацією, а також зміна системи ціннісних орієнтацій. Водночас можна також спостерігати зниження активності студентів у навчальному процесі, і тому викладачеві вищого навчального закладу необхідно адекватно оцінювати всі ці вікові психологічні особливості та сприяти формуванню у студентів відповідального ставлення до навчання, усвідомлюючи його зв'язок з майбутньою професійною діяльністю. Одне з багатьох завдань викладача іноземної мови у вищому навчальному закладі полягає в тому, щоб допомогти студентам зрозуміти взаємозв'язок необхідності опанування іноземної мови з перспективами успішної професійної діяльності. Ця допомога повинна полягати у формуванні у студентів мотивацій до самостійного навчання, яке, в свою чергу, впливатиме на їх професійне становлення. Беручи до уваги саме цей аспект педагогічної діяльності, дуже важливо, щоб викладачі вищого навчального закладу володіли високим рівнем комунікативної культури.

Особливості комунікативної культури викладача іноземної мови визначаються також рівнем культури мови та мовлення, культури фахового спілкування тощо. Культура мовлення викладачів іноземної мови передбачає наявність умінь змістовно, доцільно та стилістично грамотно висловлювати свої думки, професійно користуватися різними формами мовних засобів у всіх видах мовленнєвої діяльності. Високий рівень культури мовлення викладача іноземної мови є передумовою ефективності його професійної комунікації, від якої, часом більшою мірою, залежить успішність навчання. Адже мовлення в педагогічній діяльності вважається основним інструментом навчального і виховного впливу, і саме тому до рівня культури мовлення викладачів мовних дисциплін висувають підвищені вимоги.

У контексті педагогічної діяльності важливу роль також відіграє стиль спілкування викладача і студентів. Поняття стилю педагогічного спілкування включає в себе комунікативні техніки, які використовує викладач у процесі взаємодії зі студентами. На думку багатьох науковців, стиль педагогічного спілкування залежить від особливостей характеру й темпераменту ви-

кладача, рівня його професіоналізму, але насамперед – від рівня його комунікативної культури. Варто зазначити, що стиль та продуктивність педагогічної комунікації залежать від соціально-психологічних особливостей учасників комунікативного процесу та впливають на ефективність та успішність навчання у вищому навчальному закладі.

Висновки. У час глобалізаційних та інтеграційних процесів, які відбуваються у світі, коли у кожній державі діють представництва міжнародних корпорацій, знання іноземної мови молодими спеціалістами варто вважати не лише потребою, а вже вимогою сучасного суспільства. І, відповідно, актуалізується питання вивчення іноземної мови у процесі навчання у вищому навчальному закладі та подальшого застосування її у своїй майбутній професії. Вища школа повинна адекватно відповідати на виклики сучасності, необхідні зміни, спираючись на партнерську модель взаємин “вища школа – суспільство – бізнес” [10, с. 4]. Адже одним із показників добробуту суспільства і держави загалом є якісна освіта. І престиж освіти повинен зростати з кожним роком.

Без перебільшення можна стверджувати, що однією з головних вимог до сучасного викладача вищої школи є високий рівень його комунікативної культури, яка, у свою чергу, являє собою складну багатокомпонентну систему, в якій передбачається особистісно орієнтована спрямованість у процесі здійснення професійної діяльності. Комунікабельність, високий рівень педагогічної, психологічної та комунікативної культур є професійно важливими якостями сучасного викладача вищого навчального закладу.

Список використаної літератури

1. Щербань П. Сутність педагогічної культури / П. Щербань // Вища освіта України. – 2004. – № 3. – С. 67–72.
2. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні : підручник / Н. Ю. Бутенко. – 2-е вид., без змін. – Київ : Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана, 2006. – 383 с.
3. Савенкова Л. О. Професійне спілкування майбутніх викладачів як об’єкт психолого-педагогічного управління : монографія / Л. О. Савенкова. – Київ : КНЕУ, 2005. – 212 с.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2010. – 527 с.
5. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні : підручник / Н. Ю. Бутенко. – Київ : КНЕУ, 2004. – 383 с.
6. Мороз О. Психолого-педагогічна модель викладача вищої школи / О. Мороз, В. Юрченко // Наукове проектування інноваційних та альтернативних систем вищої освіти. – Тернопіль, 2000. – С. 187–189.
7. Кудіна В. В. Психологія вищої школи. Курс лекцій / В. В. Кудіна, В. І. Юрченко. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 176 с.
8. Захарова Е. Я. Влияние нормативно-ценностных ориентаций педагогов на успешность их деятельности : дис. ... канд. экон. наук / Е. Я. Захарова. – Ленинград, 1989. – 194 с.
9. Опалюк О. М. Культура спілкування. Психологічні основи професійного спілкування : навч.-метод. посіб. / О. М. Опалюк, Ю. В. Сербалюк. – Кам’янець-Подільський : Медобори, 2004. – 192 с.

10. Выпускник вуза в современном социокультурном пространстве : монография / под общ. ред. Е. А. Подольской ; [авт. кол.: Е. А. Подольская и др.]. – Харьков : Изд-во НУА, 2010. – 416 с.

11. Малик Ю. Підвищення рівня комунікативної культури державних службовців шляхом вдосконалення культури мовлення / Ю. Малик // Демократичне врядування: наука, освіта, практика : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. участю. – Київ, 2009.

12. Англійська мова: не вчити, а саме вивчити. Кроки для популяризації англійської мови в Україні: думки експертів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/27062854.html>.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2017.

Малык Ю. И. Психологические особенности коммуникативной культуры преподавателя иностранного языка в высшем учебном заведении

В статье рассмотрена психологическая составляющая профессиональной деятельности преподавателя иностранного языка в высшем учебном заведении в контексте исследования его коммуникативной культуры, ее влияние на изучение студентами иностранного языка, а также формирование их общечеловеческой культуры. Определено, какие социально-психологические особенности участников коммуникативного процесса влияют на эффективность и успешность обучения в высшем учебном заведении. Проанализировано, как изучение иностранного языка в вузе способствует формированию будущих конкурентоспособных специалистов в разных отраслях.

Ключевые слова: профессиональная деятельность преподавателя высшего учебного заведения, коммуникативная культура, преподаватель иностранного языка, коммуникация преподавателя и студентов.

Malyk Y. Psychological Features of Communicative Culture of Foreign Language Teacher in High School

The article deals with the psychological component of professional activity of the teacher of foreign language in a high school in the context of their communicative culture, influence on the foreign language study, as well as the formation of overall human culture. There is analyzed how the foreign language learning in high school contributes to the future specialists competitiveness in various fields.

One of the main requirements to teachers in a modern high school is a high level of their communicative culture, which in turn is a complex multicomponent system, which provides for student-oriented focus in the professional activity. Communication skills, high level of psychological and communicative culture is professionally important qualities of modern teacher in a high school.

The concept of style of pedagogical communication includes communication techniques used by the teacher in the process of interaction with the students. According to many scholars teaching style of communication depends on the particular character and temperament of the teacher, the level of his professionalism, but primarily on the level of his communicative culture.

There is determined that the efficiency and success of teaching in a high school depend on the social and psychological characteristics of communication process participants. And one of the many tasks of the foreign language teacher in high school is to help students to understand the necessity to master a foreign language with the prospects of successful professional activity.

Key words: professional activity of a high school teacher, communicative culture, foreign language teacher, teachers and students communication.